

BEKTÂŞÎ ÂDÂB VE ERKÂNI*

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin ÖZCAN**

Türk halk kültürü ve sosyal hayatı içinde Bektâşîlik anlayışının önemli bir yeri vardır. Bu anlayış zamanla gelişerek ve yaygınlaşarak Türk toplumunda kitleleri arkasından sürükleyen tasavvûfî bir akım haline gelmiş, zengin Türk sosyal hayatı ve tasavvûfî inanç iklimi içerisinde önemli bir yere sahip olmuştur. Bektâşîlik Osmanlı zamanında popüler bir Türk tarîkâtı olma özelliğine sahiptir.

Erkân tarîkâtın kuralları, yasası durumunda olan ilkeler, törenler bütününe denir. Bu kurallar ve uygulamalar hakkında bilgi veren eserlere "erkânnâme" denir.

Tasavvuf ıstılahında 'sûfilerin uydukları ve uyguladıkları kurallara "âdâb-ı sofîyye", tarîkât ehlinin gözettiği ve dikkate aldığı kurallara "âdâb-ı tarîkât" veya "âdâb ve erkân" denir. Tasavvufta zamana, mekana, muhataba, hâle ve makama göre bir takım âdâb vardır.

Tasavvufî toplantılarda bulunanların uyması gereken edeb ve usûle "âdâb-ı sohbet", "âdâb-ı işret ve sohbet", şeyhin dikkate alması gereken kâidelere de "âdâb-ı şeyh", müridin tâbi olması lazım gelen kâidelere de "âdâb-ı mürid" denir."¹

Sûfiler, bağlı buldukları tarîkâtın kurallarına uygun olarak yaşarlar. Bu kurallar bütünü o tarîkâtin âdâb ve erkânını oluşturur. "İslâm mistiklerinin toplum içinde uygulamaları ile ilgili hususlar "âdâb-ı sûfiyye, erkânnâme yahut mi'yar-ı tarîkat" denilen eserlerle anlatılmıştır. "Âdâbu'l-mürîdîn, İrşâdü'l-mürîdîn, Âdâbu's-seniyye, Sünen-i meşâyihü Halvetiyye, Behçetü's- seniyye, Dürretü'l-esrar ve Kenzü'l-feyz gibi sûfi literatürde örnekleri olan âdâb kitaplarında yer alan konular tasavvuf klasiklerinde de ele alınıp işlendiği gibi yine tasavvuf klasiği kabul edilen Risale-i Kuşeyrî, Keşfu'l-Mahcûb, el-Lumâ, Cevâmiü Âdâbi's-Sûfiyye, Avârifü'l-Maarif, Taarruf gibi daha ziyade ıstılahât-ı sûfiyye veya Tabakât-ı sûfiyye denilen eserlerin bünyesinde de belli başlıklar altında kısmen veya geniş olarak ele alınmaktadır. Âdâba dair hususlar daha sonraki dönemlerde bilhassa Türk sûfileri tarafından mi'yar-ı tarîkât, âdâb-ı tarîkât, hurde-i tarîkât, tarîkâtnâme, usul-i tarîkât, erkânnâme gibi isimlerle çeşitli manzum veya mensur eserlerde toplanmıştır. Tarîkât pîrleri, sonra gelen

*Bu çalışma Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi'nde (Güz 2001, Sayı: 19) yayınlanan metnin ilavelerle yeniden gözden geçirilmiş halidir.

** Fatih Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

¹ Süleyman ULUDAĞ: Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1995, s. 18.

müceddit, mürşit veya halifeler tarafından yazılan, yazdırılan veya derlettirilen bu gibi eserlerin, tasavvuf tarihi incelendiğinde sayı itibariyle hayli çok olduğu görülecektir."²

Türk Edebiyatında bu tarzda yazılmış bir çok eser bulunmaktadır. Eşrefoğlu Rûmî, Aziz Mahmud Hüdâî ve Bolulu Himmet'in Tarîkatnâme'leri en çok bilinenlerdir.

Gelenekle gelen bu kurallara uyma zorunluluğu vardır. Bu kurallar çok nadir değişikliklere uğrar. "Tasavvufta, önceki sûfiler tarafından tesis edilen kâideler, âdâb, erkân ve usûl yani yol ve yöntem büyük önem taşır. Bir müridin gelenekten gelen bu kurallara uymadan hedefine varması mümkün değildir ve usûle uymayan vusûlden mahrum kalır, denilir. Âdâb ve erkân dokunulmazlığı olan, değiştirilemez kurallardır. Âdâb ve erkân sapmaları önleyerek geleneğin devamını sağlar."³

Tarikât ulularınca konulan bu erkânın bozulmazlığı ile kurallar hemen hemen bütün tarikâtlarda aynıdır. "Erenler tarafından konmuş törelerin, terbiyeye dayanan geleneklerin bozulması, kan etmekten (dökmekten) beter görülmüş, kanlıya yer verilmiş de bu töreleri bozanlara, bu geleneklere uymayanlara yer verilmemiştir. "Yol" sözü, "âdâb ve erkân" denen törelerin, geleneklerin tümüne ad olmuştur."⁴

Tasavvufta terk-i edeb edepsizlik sayılmıştır. Tarikâtın âdâb ve erkânına uymak teşvik edilmiştir. İbn-i Atâ; "Salihlerin âdâbını uygulayan hürmet, evliyanın âdâbını uygulayan Allah'a yakınlık, sıddıkların âdâbını uygulayan temâşâ, peygamberlerin âdâbını uygulayan üns ve inbisat makamına yaraşır hâle gelir, demiştir."⁵

Tasavvufta mürid katettiği her aşama için ayrı bir âdâba uymaktadır. Âdâbın zâhiri ve bâtınî iki çeşidi bulunmaktadır. Zahiri ve şer'î olan âdâb, tasavvufun temelini oluşturur. Bâtınî âdâb ise gönlün özellikleri ve hâlleriyle ilgili olan âdâbtır.

Bu şekilde Bektâşî Âdâb ve Erkânıyla doğrudan ilgili olarak te'lif edilmiş on dört yazma eser tespit ettik. Eserlerden dokuz tanesi Hacıbektaş İlçe Kütüphanesi'ndedir. Tespit edebildiğimiz âdâb ve erkâna ait eserlere şu isimler verilmiştir: Âdâb ve Erkân-ı Bektâşîyye, Âdâb-ı Tarikât-ı Bektâşîyye, Bektaşî İncancına Ait Bir Risale, Bektâşî Tarîkâtine Ait Usûl, Âdâb, Âyinler Mecmuası, Bektâşî Tarîkâtinin Erkânı hakkında Risale, Erkân-ı Bektâşîyye Risalesi, Erkânı Bektâşîyyeye Aid Mecmua, Silsilenâme-i Tarîkatnâme-i Bektâşîyye.

² Mustafa TATCI, Cemal KURNAZ: Tasavvufi Geleneğe Miyârlar ve Karabaş-ı Velî'nin Miyâr'ı, Ankara 2001, s. 15, 16.

³ Süleyman ULUDAĞ: "İslâm Geleneği ve Yenileşme", İSAM Dergisi, İstanbul 1996, s. 69.

⁴ Abdülbâkî GÖLPINARLI: Mevlevî Âdâb ve Erkânı, İstanbul 1963, s. 4.

⁵ Süleyman ULUDAĞ: Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1995, s. 18.

Bektâşîliğin erkânının temelini genel anlamda "Dört Kapı Kırk Makam" oluşturur. Hacı Bektaş Velî tarafından oluşturulan bu sistemi Balım Sultan düzenlemiştir. Balım Sultan bir takım erkânları kurallara bağlayarak yazıya geçirmiştir.

Tarîkatın erkânı, tarîkatın sistemini oluşturan düzeni sağlayan kurallardır. "Erkânnâmeler çeşitli toplumsal olaylar sırasında (doğum, ölüm, sünnet, evlenme, vb. gibi) kurum mensuplarının "nasip alma" (kuruma kabul edilme), "dervişlik, babalık, halifebabalık, dedebabalık" gibi görev alma durumlarında bireylerin görev ve yükümlülüklerini göstermenin yanı sıra bazı akitleşme (söz verme)leri de içererek bireyin davranışlarına yön verecektir."⁶

Erkânnâmelerin muhtevasıyla ilgili olarak Gölpınarlı'nın tespitleri şu şekildedir:

"Bektâşîliğe giriş törenini anlatan, muayyen işlerin yapılmasında okunması adet olan tercemanları, çekilmesi icap eden gülbankları ihtiva eden ve "Erkânnâme" denen mecmuaların bazılarında, Şia-yı İmamiyye (Câferiyye) göre "Usûli'd-dîn, Furûu'd-dîn" denen inanç ve ibadet, bazı eksikleri olmakla beraber izah edilmekte "muhabbet meclisi"nden, "dem"den hiç bahsolunmamaktadır."⁷

Bektâşî tarikatında tarikatın pîri Hacı Bektaş Veli'dir. Tarikatın alt yapısını o oluşturmuştur. Onun "Dört Kapı Kırk Makam" adıyla oluşturduğu bu sistem tarikatın seyr-i sülûkudur.

"Kaygusuz Abdâl Bektâşî erkânnâmesi üzerinde düzenlemeler yapar. Bektâşîliğin ilk erkânnâmesini yazan o olur. Böylece Bektâşî tarikatının ilk tüzük yapıcısı Kaygusuz Abdâl'dır. Balım Sultan ise bu erkânnâmeyi sonradan geliştirmiştir ve kurumlaştırmıştır."⁸

Bugün Bektâşîlerde geçerli olan erkânnâme Balım Sultan tarafından düzenlenen erkânnâmedir. Burada Balım Sultan önceki uygulamaları kaldırmamış sadece düzenleyerek tarikatın kurumlaşmasını sağlamıştır. Önceleri sözlü olarak aktarılan uygulamalar yazılı hale getirilmiştir.

"Erkânnâmenin içeriğinde yer alan şekil ve uygulamaların hiç biri amaçsız değildir. Bu ritüeller sırasında yapılan her davranışın, kullanılan her sembolün simgelediği bir mana vardır. Belirli bir duruş biçimiyle ya da birkaç şeklin birarada sergilendiği bir davranış

⁶ Belkıs TEMREN: Bektâşîliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutu, Ankara 1995, s. 109.

⁷ Abdalbaki GÖLPINARLI: "Bektaş (Hacı)" Abdalbaki Gölpınarlı (haz. Ali ALPARSLAN), Ankara 1996, s. 104.

⁸ Belkıs TEMREN: a.g.e., s. 67.

kalıbıyla ortaya konulan anlatım gerçekte sayfalarca bilgi içerdiği içerdiği halde, tek bir şekil ya da davranışa sığdırılmıştır."⁹

Bektaşîlik başlıca iki kola ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi Hacı Bektaş Veli'nin evli olduğunu kabul eden Çelebiler koludur. Bu anlayışa mensup olanlar kendilerini Hacı Bektaş Veli'nin soyundan kabul ederler. Bunlara "bel oğlu" adı verilir. Bu kol Anadolu'da yaygınlık kazanmıştır. İkinci kol mensuplarına Babağân kolu denilir. Bunlar tarikat yoluyla Hacı Bektaş Veli'ye bağlı oldukları için "yol oğlu" adıyla anılırlar. Bu kola mensup olanlar Hacı Bektaş Veli'nin evlenmemiş-mücerred olduğunu kabul ederler.

Mücerred Bektaşîlik anlayışına göre tarîkâtte önemli görevleri olan kişiler şunlardır: "Dedebaba; tüm Dünya'daki Bektâşîlerin başıdır. Törenle seçilen Dedebaba ölene kadar bu görevde kalır. Halifebaba; Dedebabaya bağlı olarak çalışırlar. Sayıları en fazla onikidir. Babalar; Tarîkâtn eğitici kadrosudur. Muhipleri yetiştirmekle görevlidirler. Rehber; Tarîkâtle girenlere yol gösteren kişidir. Bektâşî tarîkâtinin en zor ve en uzun süreli olan kademesidir. Talib (muhib); İsteklilik süresini başarı ile bitiren adayın, ikrâr erkânı içinde biatının alınıp tarîkâta kabul edilmesine muhiplik denilir. İkrâr verip nasip alan kişi artık taliptir. İstekli tarîkâta girmek isteyen kimseye denir."¹⁰

Bektâşî âdâb ve erkân mecmualarında tarikatla ilgili kavramlar ilgili ayet ve hadislerle açıklanır. Zaman zaman manzum bölümlerin de yer aldığı erkânnâmelerde yer yer edebî söyleyişler görülür. Ayrıca tarikatın ulularının şiir ve sözlerinden örnekler verilir. Zaman zaman diğer tasavvuf büyüklerinin sözleri de erkânnâmelerde yer alır.

Bektâşî âdâb ve erkân mecmuaların muhtevasını örneklemek için iki ayrı erkânnâmeden seçtiğimiz metin örnekleri şunlardır:

Fasl-ı Tâc¹¹

(27b)¹² Tâcın istivâsı ulvîdir. Süflîden ulvîye tebdîl olmadır: Tâcın kabası nokta-i hakîkattir, tevhîd noktasına ermektir ve birliğe işarettir: Kenarı iki âleme hükmetmektir. Ve lengeri Hâlîktan kesilmektir. Farzı muhabbettir, erenler sohbetidir. Sünneti hizmet erenlerdir. Kilidi müşkil halletmektir. Canı, erenler hizmetine kâil olmaktır. Hayatı helal, pâk tutup erliğe gitmektir. Memâtı haram baştan indirip, halk eline girmektir. Ehli, aslı istiğfardır.

⁹ Belkıs TEMREN: a.g.e., s. 110.

¹⁰ Haydar KAYA: Alevî Bektâşî Erkânı Evrâdı ve Edebiyatı, İstanbul 1996, s. 320, 322.

¹¹ Bektâşî Tarikatına Ait Usul Âdâb ve Ayinler Mecmuası (El Yazması Eser), Süleymaniye Kütüphanesi, H. 1284.

¹² Bu rakam ve harfler yazma eserlerin varak numaralarını göstermektedir.

vallâhü'l ganiyyü ve entümü'l-fukarâ¹³ Fer'i, nisâdan ırak olmaktır. Kabasında külli şey'in hâlikun illâ vechehu, lehü'l-hükmü ve ileyhi türce'ün¹⁴ yazılmıştır: Ortasında Yâsîn ve'l-kur'âni'l-hakîm¹⁵ Bir rivayette Allahü lâ ilâhe illa hüve'l-hayyü'l-kayyûm¹⁶ yazılmıştır. İçerisinde lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah Aliyyün veliyyullah ve Mehdî-yi emînullah bir rivayette senûrîhim âyâtinâ fi'l-âfâki ve fî enfüsihim¹⁷ yazılmıştır ve taşrasında fe eynemâ tüvellû fesemme vechullah¹⁸ yazılmıştır. Bir rivayette Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah Aliyyün veliyyullah Mehdî-yi emînullah" ve ekinde senûrîhim âyâtina fi'l-âfâki ve fî en füsühim¹⁹ Ve lâ ilâhe illa hü ve bir rivayette feeynemâ tüvellû fesemme vechullah²⁰ yazılmıştır. Ve ardında Ve alleme'l-Âdeme'l-esmâe küllehê sümme aradahüm ale'l- melâiketî²¹ yazılmıştır.

Tâc ikidir. Biri tâc-ı ârif ve biri tâc-ı câhildir. Tâc-ı ârif oldur ki sultân-ı enbiyaya eriştireler ve ispatın bile(ler). Tâc-ı câhil oldur ki Muhammed ve Ali'ye eriştirmeye ve ispatını bilmeye taklid ile giymiş olan(lar). Hırka suali ve cevabı: Hırkânın imâmî sitârelîktir, kiblesi, pîrdir. Zâhîri, pîri anlamaktır. Bâtını, edeptir. Guslü, terktir. Namazı, ululuktur, ayrılıktır. Farzı, terk-i irâdetdir, setrdir. Sünneti, muhabbettir ve özü, hakkına kanaattır. Ve bağlaması, hizmettir, kemâli, doğruluktur, eteği, dervişliktir, canı, irâdetdir, icâzettir. Kilidi, tekbirdir; yani tarîkâttır, yakası uzletdir ve sırdır, taşrası nurdan bir ardır, içerisi sırdır. (28a)

Derviş kimdir? Derviş oldur ki varlığından yok ola, eğer cümle âlem garka var, hiç vecihle derdi olmaya. Hırkânın eteğinde yakasında ne yazılır? Yakasında yâ Sabûr, yâ Şekûr, yâ Kerîm, yâ Mecîd, eteğinde, yâ Vâhid, yâ Ehad, yâ Samed, yâ Ferd yazılır.

Bazı Esrâr-ı Tâc-ı Şerîf

İmdi mâlum olsun ki Resûlullah hazretlerinin zâhiren mâlum tâc-ı sadrısı yok idi. Amma bâtinen Cânib-i Hak'tan Cibrîl-i Emîn vasıtasıyla nurdan getirdiği tâc-ı mânevîleri on iki terekli tâctır. Her terki bir manaya işarettir. Tâcın tepesinde cümle terklerinin cem olduğu bir zât-ı ehadînin vahdâniyyetine işarettir: Ve sâir terkleri evvel ol yerden intişarı çokluğun azdan

¹³ "Ganî ve müstağnî Allah'tır, muhtaç olan sizlersiniz." Muhammed, 47/38.

¹⁴ "O'nun vechi (zâtı) hariç her şey yok olacaktır. Hüküm O'nundur ve hepiniz O'nun huzuruna götürüleceksiniz." Kasas, 28/88.

¹⁵ "Yâ sin, hikmetli Kur'ân'a and olsun." Yasin, 36/1, 2.

¹⁶ "Allah o ilahtır ki kendisinden başka ilâh yoktur. O Hay'dır, Kayyûm'dur." Bakara, 2/255.

¹⁷ "Biz ileride onlara delillerimizi gerek dış dünyada gerek kendi öz varlıklarında göstereceğiz." Fussilet, 41/53.

¹⁸ "Hangi tarafa dönerseniz, orada Allah'a itaat ve ibadet ciheti vardır." Bakara, 2/115.

¹⁹ "Biz ileride onlara delillerimizi gerek dış dünyada gerek kendi öz varlıklarında göstereceğiz." Fussilet, 41/53.

²⁰ "Hangi tarafa dönerseniz, orada Allah'a itaat ve ibadet ciheti vardır." Bakara, 2/115.

²¹ "Ve Âdem'e bütün isimleri öğretti. Mutaakiben önce onları meleklere göstererek." Bakara, 2/31.

intişarına delildir. Hurûfun noktadan intişarı gibi ve mâlumatin ilm-i Hak'tan intişarı gibi ve yine mâlum ola ki insanda on iki yaramaz sıfatlar vardır. İnsana ibadeti terk ettirip cemi fiskıyyâta ana (sebeb) olmuştur.

İmdi tâcın terkleri on iki olmak oldu ki tâc sahibi olan kimse ol on iki yaramaz huyları terk edip onun mukâbili her birinin yerine melekiyet sıfatlarından birini getirip tahsil-i kemâl etmesine işaretir.

İbtida evvel, on iki yaramaz sıfattan biri cehildir. Bir sâlikin lazımdır ki cahilliğe sebep olan nesnelere terk eyleyip ol sıfat-ı hamîdeden, cahillik mukâbili 'ilimdir, yerine onu tahsil eyleyip getire kâle'llâhü Teâlâ şehida'llâhu ennehû lâ ilâhe illâ hüve ve'l-melâiketü ve ulü'l-ilmî kâimen bi'l-kıstî²² ve kâle'llâhü Teâlâ Hel yestevi'lezzîne ya'lemûne ve'lezzîne lâ ya'lemûn²³ ve kale Resulu'llahi aleyhisselam Te'alleme'l ilme mine'l mehdî ile'llahdi²⁴ ve kezâ kâle aleyhi'sselam utlubü'l ilme velev bissîn²⁵ ve keza" kâle aleyhi'sselam El ulemâü verasetü'l-enbiya.²⁶

İkincisi ma'siyettir yani Allahû Teâlâ'ya ve Resûl'üne âsi olmaktır ne'üzü bi'llâh-i Teâlâ her sâlike lazımdır ki günahları terk edip onun mukâbili sıfat-ı hamîdeden (28b) tâatdır. Onu tahsil edip Hak Teâlâ ve Resûl'üne mutî ve munkâd olmaktır. Kâle'llâhü Teâlâ Etü'llahe ve etfü'r-resûle ve ulül emri minküm.²⁷

Üçüncüsü Hevâ-yı nefstir. Her sâlike lazımdır ki nefsi öldürüp hevâları kesip terk eyleye. Onun mukâbili tevbe-i istiğfardır. Ve kale'llâhü Teâlâ ve emmâ men hâfe makâme Rabbihi ve nehen Nefse ani'l-hevâ feinne'l-cennete hiye'l-me'vâ²⁸

Dördüncüsü gaflettir. Bir sâlik lazımdır ki cümle halinde gafletlerini terk eyleye onun mukâbili zikru'llahtır. Daima Hak Teâlâ hazretlerini zikretmektir. Kale'llâhü Teâlâ üzкуру'llahe zikren kesîra²⁹ Beşincisi tamâdır. Onun mukâbili kanaattir. Kâle Resûlullah

²² "Allah'tan başka tanrı bulunmadığına şahit bizzat Allah'tır. Bütün melekler, Hak ve adalatten ayrılmayan ilim adamları da bu gerçeğe, Azîz ve Hakîm Allah'tan başka tanrı olmadığına şahittirler" Ali İmran, 3/18.

²³ "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu" Zümer, 39/9.

²⁴ Metnin anlamı şu şekildedir: İlim, beşikten mezara kadar tahsil ediniz. Ancak kaynaklarda geçen rivayet ve anlamı aşağıdaki gibidir: Beşikten mezara kadar ilim talep ediniz.

²⁵ Metnin anlamı şu şekildedir: İlim, Çin'de de olsa, tahsil et(mek için yollar aray)ınız. Ancak kaynaklarda geçen rivayetın anlamı aşağıdaki gibidir: İlim, Çin'de de olsa, tahsil et(mek için yollar arayınız).

²⁶ Metnin anlamı şu şekildedir: Alimler, Peygamberlerin vârisleridir. Ancak kaynaklarda geçen rivayetın anlamı aşağıdaki gibidir: Alimler, Peygamberlerin vârisleridir.

²⁷ "Allah'a itaat edin Resûl'üne ve sizden olan ulü'l-emre de itaat edin" Nisâ, 4/59.

²⁸ "Ama kim Rabbinin divanında durmaktan korkarsa ve nefsinin hevâ ve hevâse uymaktan dizginlerse onun varacağı yerde cennettir olsa olsa." Nâziât, 79/40, 41.

²⁹ "Allah'ı çok zikredin O'nu sık sık anın." Ahzâb, 33/41.

Salla'llahü aleyhi vese'llem El kanaatü kenzün lâ yefnâ" bir dahi "azze men kânaa zelle men tamaa³⁰

Altıncısı, muhabbet-i dünyadır. Yani ehl-i dünya kapısına dünya için varmaktır. Onun mukâbili tevekküldür. Dünya muhabbetini terk edip yerine muhabbetu'llah ve muhabbet-i Resûl'ü getirip Hakk'a tevekküldür. Kale'llahü teâlâ ve men yetevkel ale'llâhi fe hüve hasbühü.³¹

Yedincisi arzu ve hevestir yani dünya mertebelerinden yüce mertebe istemektir. Onun mukâbili zühddür. Lazımdır ki büyüklük muhabbetini zâhidlik eyleye. Kale aleyhisselam ahiru ma harace mines-sıddıkîne hubbu'l-câh³²

Sekizincisi şehvettir. Onun mukâbili takvâdır. Kalellahü Teâlâ İnne ekremeküm inda'llâhi etkâküm.³³

Dokuzuncusu kibirdir, onun mukâbili tevâzudur. Kibri terk edip tevâzu sahibi ola.

Onuncusu cevrdir. Yani ehl-i imâna cevri ü cefâ ve zarar etmektir. Onun mukâbili nefydir. Kalellahü Teâlâ Ve'l kâzımîne'l gayze ve'l âfîne ani'nnâsi³⁴ ve kale aleyhi'sselam Hayrûnnâsi men yenfau'nnase şerru'n-nâsi men yefirra'nnâse³⁵ ve kâle men lâ yerhamü'nnase lâ yerhamühullâhu³⁶

Onbirinci bahl ve aceledir, Onun mukâbili cömertliktir. Hasisliği ve acele etmeği terk edip cömertlik (ede) ve sabreyleye. El musavvir kale'llâhu Teâlâ: İnnemâ yüveffe's-sâbirüne

³⁰ Metnin anlamı şu şekildedir: Kanaat, tükenmez bir hazinedir. Ancak kaynaklarda geçen rivayet ve anlamı aşağıdaki gibidir: Kanaat, tükenmez bir hazinedir.

³¹ "Allah'a dayanıp güvenene Allah kâfidir." Talâk, 65/3.

³² Metnin anlamı şu şekildedir: (Peygamberlikten sonra gelen) Sıddikiyet makamını ihraz edenlerden bile en son silinecek duygu, makam sevgisidir. Ancak kaynaklarda geçen rivayet ve anlamı aşağıdaki gibidir: (Peygamberlikten sonra gelen) Sıddikiyet makamını ihraz edenlerin gönlünden bile en son silinecek duygu, makam sevgisidir. Bu söz, hadis olarak nakledilmemektedir.

³³ "Allah'ın nazarında en değerli en üstün olanınız içinizden takvâda (Allah'ı sayıp haramlardan sakınmada) en ileri olanıdır. Hucurat, 49/13.

³⁴ "O müttakiler ki kızdıklarında öfkelerini yutar insanların kusurlarını affederler." Ali İmran, 3/134.

³⁵ Metnin anlamı şu şekildedir: İnsanların en hayırlısı, onlara bir faydası dokunandır. İnsanların en şerlisi de, onlardan kaçmak suretiyle aralarına karışmayan ve onlara bir faydası dokunmayan kimsedir. Ancak kaynaklarda geçen rivayet ve anlamı aşağıdaki gibidir: İnsanların en hayırlısı, onlara bir faydası dokunan kimse (onlar için faydalı olan)dir. Belirtilen metin şu şekilde de nakledilmektedir. İnsanların en hayırlısı, onlara en fazla faydalı olan kimsedir.

Not: Kaynaklarda yukarıdaki metni, bu lafızlarla hadis olarak nakledene rastlanmadığı belirtilmektedir.

³⁶ İnsanlara merhamet etmeyene Allah da merhamet etmez.

ecrehüm bigayri hisâb³⁷ ve kâle aleyhi'sselam "el'imânü nisfün nısfün es-sabru ve nısfün eş-şükürü.³⁸ Ve kâle aleyhisselam Lâ yectemeu'sşah el imânu fi kalbi'l-mü'minine ebeden zikren³⁹

kale's-sabrü miftahül ferec⁴⁰

Onikinci kazâullahdan yüz çevirmektir. Onun mukâbili teslimdir. Lazımdır ki kazâullah geldikçe yüzünü çevirmeyip vesveseleri terk eyleye, kazaya rıza (göstere), belâyaya sabr (ede) ve nimete şükr eyleye. Kâle'llâhü Teâlâ (29b) "Radiya'llahü anhüm ve radû anh"⁴¹ ve kale'llâhü Teâlâ veş-kürûli velâ tekfûrûn⁴² ve kâle'llâhü Teâlâ vele neblüve'nneküm bişey'in mine'l havfi ve'l cûi ve naksin mine'l emvâli ve'l enfüsi ve's semerât. Vebe'sşiri's-sâbirîn. Ellezine izê esâbethüm musîbetü'n kâlû innâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn⁴³...

İmdi mâlum ola ki bu on iki yaramaz sıfatları terk edip ve on iki güzel sıfatları tahsil eyleye. (O zaman) Tâc giymeye müstehak olur: Velâ ilahe illâ'llah kelimesi on iki huruftur. Muhammedün Resulu'llah kelimesi dahi on ikidir. Tâc giyen kimsenin üzerine lazımdır ki kelime-i tevhidi dilinden düşürmeye. Daima zikru'llahtan hâlî olmaya. Hakk'ın zikri, dilinden ve kalbinden yol bulup zikr-i kalbî makamına vasıl olasın. Tâca kemâliyle müstehak ola ve on iki terklı tâc giyenlerin sırrı Hakk'ın zikr-i kalbî makamına erişip vâsıl olduklarına işaretir.

Derbeyân-ı Post

Postun evvel başı, teslimliktir. Ayağı, hizmettir . Sağı, el tutmaktır. Solu, nefsi söndürmektir. Taşrası, tabandır içerisi temkindir. Ortası muhabbettir. Mihrâbı, cemâldir. Şarkı, sırdır. Mağribi rü'yettir. Şartı erenler önünde baş eğdirmektir. Canı tekbirdir. Şerîatı, yok olmaktır. Tarîkatı havftır . Ma'rifeti rızâdır.

³⁷ "Hak yolunda sabredenlerdir ki ücretleri hesapsız bir tarzda ödenir." Zümer, 39/10.

³⁸ Metnin anlamı şu şekildedir: İman, iki kısımdan müteşekkildir: Birinci kısım 'sabır', ikinci kısım ise 'şükür'dür. Ancak kaynaklarda geçen rivayet ve anlamı aşağıdaki gibidir: İman, iki yarım'dan müteşekkildir. Bir yarısı 'şükür', diğer yarısı ise 'sabır'dır. Bazı kaynaklarda da şu şekildedir: İman, iki yarım'dan müteşekkildir. Bir yarısı 'sabretme' duygusunda, diğer yarısı ise şükretme'de gizlidir.

³⁹ Metnin anlamı şu şekildedir: Bir mü'minin gönlünde, cimrilik ile iman kesinlikle bir arada bulunmaz. Ancak kaynaklarda geçen rivayet ve anlamı aşağıdaki gibidir: Bir mü'minin gönlünde, cimrilik ile iman kesinlikle bir arada bulunmaz. (Biri varsa, diğeri yoktur.) Bazı rivayetlerde ise az bir farklılıkla şu şekildedir: Bir kulun gönlünde, cimrilik ile iman kesinlikle bir arada bulunmaz. (Biri varsa, diğeri yoktur.)

⁴⁰ Sabretmek, sıkıntıdan kurtulmanın anahtarıdır. Ancak kaynaklarda geçen rivayet ve anlamı aşağıdaki gibidir Sabretmek, sıkıntıdan kurtulmanın anahtarıdır.

Not: Yukarıdaki metin, hadis olarak değil de, Hz. Peygamber'in torunlarından Hz. Hasan b. Ali'ye isnat edilmektedir.

⁴¹ "Allah onlardan razı onlar da Allah'tan razı oldular." Tevbe, 9/100.

⁴² "Şükredin bana sakın nankörlük etmeyin " Bakara, 2/152.

⁴³ "Biz mutlaka sizi biraz korku ile biraz açlık ille yahut mala, cana veya ürünlere gelecek noksanlıkla deneriz. Sen sabredenleri müjdele ! Sabırlılar o kimselerdir ki başlarına musibet geldiğinde " biz Allah'a aidiz ve vakti geldiğinde elbette O'na döneceğiz" derler."Bakara, 2/155, 156.

(29b) Ve pîri pîrlar korkusudur. Hakîkâti menzil, vuslat ve tevekküldür. Ve bir dahi "otur" dedikleri yerde oturmadır. Postun dört yanında ne yazılır evvelki "e azamtü ileyke ya Ali ekremtü ileyke ya Ali eslemtü ileyke ya Ali en'amtü ileyke ya Ali yazılmıştır. Erkân-ı tarîkatta hırkânın pîri, mertebesidir. Yüzü, pîrdir. Yemini, sağ eldir. Yesârı, sol eldir. Tenim kiblesi Mekke'dir. Kalbim kiblesi, beytü'l-ma'murdur. Aklım kiblesi, arşdır. Fehmim kiblesi, kürsidir. Canım kiblesi cemâl-i zât-ı bârîdir. Şerîfatta, âdemoğluyum, tarîkatta yol oğluyum, marifette kemâl oğluyum, hakîkatta atam gök, anam yerdir. Bu yolda nefsi mürdelik, dili zindelik var. Birde gördüm, mürde gördüm, zinde oldum. Pîri görmesem mürdeyim, görsem zindeyim. Başımda tâc-ı devlet eynimde namaz-ı taât, kaşımda kalem-i kudret, gözümde nûr-ı velâyet ve nûr-ı ibret, kulağımda bâ-yı Muhammed ve Ali, burnumda bû-yı cennet, yüzümde nûr-ı muhabbet, ağzımda imân-ı şehadet, göğsümde Kur'ân-ı Hikmet ve sırr-ı kudret elimde dest-i emânet ve velâyet, belimde kemer-i hidâyet, dizimde dem-i hizmet, ayağımda erkân-ı meşâyih, önümde nasip, ardımda ecel. Erenler safa nazar kıldıkları vakit, elim başımda başım elimde idi. Yularım rehberimde ve gözlerim, mürşidimde derûnum erenlerde ve hâl-i mîsâkım Muhammed Ali'de idi ve özüm darda yüzüm yerde idi.

Derviş kimdir? Cevap: Varlığından geçip yok menziline gire ve bir anda cümle âlem yok olsa zerre kadar derdi olmaya ve derûnunu depretmeye .

Dervişliğin başı nedir ve ayağı nedir? Cevap: İhlâstır yani her nefis üzerine bend ise ve her ne hizmet edersen varlık getirmeyerek ve imtinan etmeyerek ol nefsi ve hizmeti sırrına getirmektir. Ayağı, varlığı terk edip, yokluk ile dâima makam hizmetinde olmaktır. (30a)

Kimin oğlusun yani kimin mürîdisin? Cevap: Yol oğluyum, Muhammed ve Ali'nin oğluyum ve mürîdim. Hadis-i şeriftir: *Men teşebbehe bi kavmin ve hüve minhüm*⁴⁴

Sual; tarîkat ahkâmı kaçtır? Altıdır; 1. Tevbe, 2. Teslim, 3. Pâk olmak, 4. Bâtını ma'mûr olmak, 5 . Kânaat, 6. İzzet .

Sual: Yine tarîkatın ahkâmı kaçtır? Cevap: Altıdır . 1. Mârifet, 2. Cömertlik 3. Bağlanmak. Yani gerek dervişlikte ve gerek hizmette sıdk ile o hizmeti yerine getirmek. 4. Sıdk. Yani yalân söymeyip sâdik olmak. 5. Tefekkürdür. Yani her işte fikri ziyade ola 6. Tevekküldür.

Erkân-ı tarîkât altıdır: 1. İlimdir, 2. Sabırdır, 3 . Kanaattir, 4. Rızâdır, 5. Tefekkürdür 6. Tevekküldür.

⁴⁴ Kim bir kavme benzerse, o, onlardandır. Ancak kaynaklarda geçen rivayet ve anlamı aşağıdaki gibidir: Kim bir kavme benzerse, o, onlardandır.

İhlas-ı tarîkât altıdır: 1. Hayırdır. Yani hayır iş işlemeye sa'y etmeli 2. Zikirdir. Yani daima Allah Zü'l-Celâl'i zikretmektir. 3. Terk-i arzudur. Yani dünya arzularını terk etmektir. 4. Terk-i hevâdır. Yani nefsin haz ettiği şeyleri terk etmektir. 5. Korkudur. Yani daima Allah Teâlâ'nın rızası olmadığı nesnelere korkmaktır. 6. Şevktir. Yani daima Allah Teâlâ ve Resul'ü ve İmam Ali şevkinde olmaktır.

Aşık mısın, sadık mısın derviş misin, nerede bâat ettin, nerede ikrâr verdin, nerede telkîn aldın?

Cevap: Erenler meydanında, pîrim mukabelesinde ikrâr verdim. Ahd-i mîsakım bu idi. Bi ism-i şâh cism-i şâh estağfiru'llah Cemî günahlarıma estağfiru'llah. Geldim, Hak için gelmekliğe Hak dediğinizi Hak bilip ve Hak deyip bâtıl dediğinizi bâtıl bilip etmeyem. Elim ile koymadığım nesnelere rızasız almayam. Tevbe Tûbû ilâ'llâhi tevbeten nasûha⁴⁵ küllün âmene bi'llahi ve melâiketihî ve kütübihî ve rusulihî lâ nüfe'rriku beyne ehadi'n min rusüh. ⁴⁶ Şehida'llahü ennehû lâ ilâhe illa hûve ve'l melâiketi ve ulü'l ilmi kâimen bi'l kısti lâ ilâhe illâ hûve'l azizü'l hakîm. İinne'd-dîne inda'llahil islâm.⁴⁷

Bazı sual; (30b) Beste misin? Cevap: besteyim.

Sual: Kemer kaçtır? Cevap: Kemer birdir. Beste üçtür 1. Biri diline 2. Ve eline 3. Ve beline doğru olmaktır.

Sual: Kapıda ne üzerinde durursun? Cevap: İkrâr üzerine dururum.

Sual: Kapı nedir ve eşiği kimdir ve kanatları kimdir ve üstü kimdir?

Cevap: Kapısı, şerîattır. Eşiği, Ali'nindir ve kanatları Cebrâil'indir ve üstü Muhammed Mustafâ'nındır.

Sual: Meydan kimden kaldı? Meydan erenlerden kaldı meydana hangi kapıdan girdin ve hangi kapıdan çıktın? Cevap: Şerîât kapısından girdim, erkân kapısından çıktım, diyeler.

Sual: İmân kaçtır? Cevap: Yedidir. Nedir? Evvel; imân-ı mahfuzdur, melâikelerindir. İmân-ı menbû dahi derler. İkinci; imân-ı ma'murdur, Peygamberlerindir. Ma'sûm dahi derler. Üçüncü; imân-ı tahkîktir, muhakkiklerindir. Dördüncü; imân-ı makbûldur, müminlerin imânıdır. Beşinci; imân-ı meşkûktur, Müslümanlarındır. İmân-ı zaif dahi derler. Altıncısı;

⁴⁵ "Samimi ve kesin bir dönüşle Allah'a tevbe ediniz. " Tahrîm, 66/8.

⁴⁶ "Onlardan herbiri Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve resullerine iman etti. "O'nun resullerinden hiçbirini ayırd etmeyiz" dediler. " Bakara, 2/285.

⁴⁷ "Allah'tan başka tanrı bulunmadığına şahit bizzat Allah'tır. Bütün melekler, Hak ve adaletten ayrılmayan ilim adamları da bu gerçeğe, Aziz ve Hakîm Allah'tan başka tanrı olmadığına şahittirler. Allah katında hak din İslâm'dır." Ali imran, 3/18, 19.

imân-ı merdûddur, münafıklarındır, mezmum dahi derler. Yedinci imân-ı mevkûftur, kâfirlerden hidayet erişirse âhir nefeste imân ile gider.

Ahir imân nedir? Cevap: Ahir imân bir ağaç gibidir. Kökü Kur'ân'dır. Derisi, hayâdır; teni, şükürdür . Budakları takvâdır. Yaprakları tövbedir . Yemişi inâyetu'llahtır . İmânın mânâsı, Allah Teâlâ'ya ve Resul'üne yakîndir ve imânın aslı kelime-i tevhîddir . İmânın cemîsi yoldan dikenî götürmektir, yâni gönlünden gill u gîşî götürüp âyine saf etmektir.

İmânın vatanı neredir? Cevap: mü'minlerin gönlündedir. Sual; imân sendedir, sen imânda mısın? Cevap: Ben îmandayım ve îman bendedir. Ve ben mü'minim, imân benim sıfatımdır velhasıl dervişliğin fakr makamıdır .

Fakrın guslü nedir? Fakrın guslü cemû'l ins u dünyayı terk edip vesveseden ve ham fikr-i fikirden (31a) geçmektir.

Fakrın makamı kaçtır? Cevap: Sekizdir. Evvelki, tövbesinde sabit kadem olmaktır. İkinci, ibadette olmaktır. Üçüncü, şâkir olmaktır. Dördüncü, razı olmaktır. Yani Allah Teâlâ'dan gelen kazaya velhasıl her şeyde daima rızada olmaktır. Altıncı, samıt olmaktır. Yani her şeyde sükut etmektir. Yedinci, ârif olmaktır. Sekizinci, velayet rütbesidir ki sehî ve cömert ve gayretli olmaktır. Ve sahibi kudret olmaktır. Âdem peygamber tâib idi. İdris peygamber âbid idi . Nuh peygamber şâkir idi . Musa peygamber râzî idi. Eyyub Peygamber sâbir idi. Îsâ peygamber hâmûş idi. Hazreti Muhammed Mustafa ârif-i bi'llah Ali veliyyu'llah vasiyyu Mustafa'dır. Sehî ve cömert ve gayretli ve sahib-i kudret idi. İmam Cafer Sadık eydürler: "Fakrın aslı hüsn-i hulkdur ve muhabbettir. Kilidi, râsıtlıktır. Yemişi kendi vücudunu bilmektir. Hazinesi Allah'ı bilmektir. Gevheri meskenettir. Hazret-i Ali'nin men arefe nefsehü fekad arefe rabbehü⁴⁸ kavlince kendisini bilen Rabb'ini bilir.

Derviş lafzı beş harftir. Mânâsı ve rumuzu nedir? Cevap: Dervişin dalı, dert ehli olup cismi Hudâ korkusundan zaif ve yüzü sarı olmaya işarettir. Ve, râ'sı, her ne işlersen Allah için işleyip riya etmemeye işarettir. Vavı ve râ'sı yani akrabaları ve dostları terk edip Hak kelâmından gayri kelâm söylemeyip ve düşünmeyip daima Allah'ı zikretmektir. Ve ya'sı, cümle halka yaman sanmamaya işarettir. Ve şın'ı aşk-ı Hak'la daima şâd olmaya işarettir.

Azîzim meyân bestenin şeddinde bağlanır. On iki nesne ile açılır. On dört nesne ile evveli sofrası açık gerek. İkinci kapısı gerek; üçüncü anlı açık gerek (31b) dördüncü kulağı, beşinci dili, altıncı keremi, yedinci kudûmi, sekizinci eli, dokuzuncu lütfu, onuncu sehaveti, on birinci

⁴⁸ Metnin anlamı şu şekildedir: Nefsini bilen Rabbini bilir. Ancak kaynaklarda geçen rivayet ve anlamı aşağıdaki gibidir: Nefsini bilen Rabbini bilir.

huluklu, on ikinci yakîni, açık gerek, on üçüncü tevekkül ehli gerek, on dördüncü Fâtihâ okumak gerek.

Ol kim bağı gerek, evvel gözü namahremden, ikinci kulağı yaramaz haberden, üçüncü dili bağı gerek şer kelamdan, şirkten ve dördüncü, hatardan, kinden bağı gerek, beşinci mekri, altıncı buhlu, yedinci hırsı bağı gerek. Sekizinci, kuvvet bendi bağı gerek, dokuzuncusu ayıbı, onuncu, eli bağı gerektir, uğurluktur. On birinci, ayağı yaramaz işlerden on ikinci Hak'tân gayrıya gönül bağı gerek, ey tâlib erkân-ı tarîkât ki şâhbaz alem-i fûnûndur.

DER BEYÂN-I TARÎKAT-I FAKR⁴⁹

(8b) İmam Câfer-i Sâdık a.s. den rivâyet olunmuştur. Fakr yolunda birinci bend ve nasîhat eylemiştir ki fakr bir meyvedir.

Eğer sual eyleseler şerîat nedir? Ve tarîkat nedir? Ve hakîkat nedir? Ve mârifet nedir? Cevap: Şerîat İslâm'dır, tarîkat imandır. Hakîkat ihsandır. Mârifet inayetu'llahtır, vesselam. Oldur ki savm, salat, hac, zekat, kelime-i şehâdet ve menistetaa ileyi sebîlâ⁵⁰ ayetiyle ve iman oldur ki; Hak Teâlâ'yı birleye. Ve ihsân oldur ki Hak Teâlâ'yı bâtın gözüyle müşâhede kıla... Rasûlu'llah buyurmuş: (9a) Şerîat söylemek ve tarîkat söylemek ve hakîkat tahkîkîn bilmektir. Resûl aleyhi'sselâm yine buyurmuş: Şerîat yoldur, tarîkat yola girmektir. Hakîkat maksûda ermektir. Şerîat gemidir. Tarîkat denizdir. Hakîkat dürdür.

Eğer sual etseler ki şerîat ve tarîkat ve hakîkat ve mârifet her biri kaç harftir? Cevap beşer harftir. Evvel şerîat: Şin'dan murad, şartları yerine getirmektir, Râ'dan murad layık olanı olmayanı bilmektir. Ye'den murad, Hak Teâlâ'yı yâd eylemek . Ayn'dan murad ibâdet eylemek . Te'den murâd, kulluk tavrını boynundan giydirmektir.

Ve tarîkat beş harftir: Tı'dan murad, kulluk tavrını boynundan giydirmektir. Rı'dan murad, riyâzettir. Ye'den murad (9b) dâim Hakk'la meşgul olmak. Kâf'tan murad, kanâattir. Kâle a.s.: El-kanaatü kenzun lâ yefnâ.⁵¹ Te'den murad, Hakk' ın emrine teslim olmaktır.

Ve hakîkat beş harftir. Ha'dan murad, helal ve haram bilmek. Kavlehû Teâlâ: ve bihelallâhu Teâlâ ve hisâben ve bi harramallâhü Teâlâ haramen ve gazaben. Kaf'tan murad, ahiret korkusunu çekmek. Kavlehu Teâlâ: İnnellezîne kâlû Rabbuna'llâhü sümme'stekâmû

⁴⁹ Âdâb u Erkân-ı Bektâşîyye: Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, No.7/2, İstanbul.

⁵⁰ "Ziyarete gücü yeten herkese (Beytullah'ı ziyaret etmek Allah'ın onun üzerindeki hakkıdır.)"

Âl-i İmran, 3/97.

⁵¹ Metnin anlamı şu şekildedir: Kanaat, tükenmez bir hazinedir. Ancak kaynaklarda geçen rivayet ve anlamı aşağıdaki gibidir: Kanaat, tükenmez bir hazinedir.

tetenezzelü aleyhim'ül-melâike." Ve yâ'dan murad, kendi halin yâd etmek kimsenin aybın görmemek. İkinci kaf'tan murâd nefsin katl etmek. Hak'tan gayrıya nazar etmemek. Kavluhü Teâlâ: Ve nehe'nnefse ani'l-hevâ inne'l-cennete hiye'l-me've⁵² Te'den murad Hakk'a tevekküldür. Kavluhu Teâlâ: Ve men yetevekke'l ala'llâhi fe hüve hasbühü.⁵³

Ve ma'rifet beş harftir. Mim'den murad, dâim Hak'la olmaktır. Ayn'dan murad inâyetu'llahtır. Rı'dan murad (10a) Hak rızâsın talep etmektir. Kavluhu Teâlâ raziyallahü anhüm ve razû anh. Zâlike limen haşıye Rabbehü.⁵⁴ Fe'den murat, Ahiret faydasını talep etmek. Te'den murad, tahkîkin bilmektir. Yani kullar dâim Hak'la meşgul olmaktır. Kavluhu Teâlâ: Ve mâ halaktu'l-cinne ve'l-inse illâ liya'budûni.⁵⁵ ey liya'ri-fûn.

Eğer sual etseler şed nedir? Ve vasiyyet nedir? Cevap, şed ol icattır kim Resûl a.s.'a müminler biat ettiler. Kavluhu Teâlâ: İnnellizîne yübâyûneke innemâ yübâyûna'llah yedu'l-lâhi fevka eydîhim feme'nnekefe fe innemâ yenküsü ale nefsihî ve men evfê bimâ âhede aleyhu'llâhe fesityü'tîhî ecran azîmê⁵⁶ Ya Muhammed ol kimseler sana biat ettiler tahkîk Hak Teâlâ'ya biat eylemişlerdir. Rasûl a.s. elinden murad, Hak Teâlâ'nın kudret elidir. (10b) Ve yed-i kudret murad pîr elinden Hak rızâsın talep etmek. Ve şeddin mertebesi dört nesnedir. Ol Allah Teâlâ'nın ahdidir. Kavluhu Teâlâ: Elem a'hed ileyküm yâ benî Âdeme en lâ ta'büde's-Şeytân⁵⁷. Her kim bu vasiyetleri yerine getire ona sahib-i şed demek revâdır. Her kim yerine getirmeye sahib-i şed demek revâ değildir. Şed dahi amelden ibârettir. Delîl değildir. Söyleyip amel etmemek ona benzer ki, bir âlim vâiz halka nasihat eder ve kendi amel etmez.

Eğer sual etseler şed kaç nesne ile bağlanır ve kaç nesne ile sakınır? Cevap: Dört nesne ile evvel söz ile, nâ-mahreme bakmamak, İkinci kulağıyla fuşşiyân (11a) ve bühtân işitmek üçüncü diliyle herze hezeyân ve gıybet söylememek ve dördüncü a'zâ-yı hevâ vü heves ve nefisten sakınmaktır.

Eğer sual etseler şed kaç nesne ile açılır? Cevap üç nesne ile. Evvel irâdetin ayağını Hak yolunda açmak, nâ mahreme meyl etmemek. Ve bir kardeşin hakkına tamâ etmemek. Ve fevt

⁵² "Ve nefsinin hevâ ve hevase uymaktan dizginlerse onun varacağı yer cennettir olsa olsa." Nâziat, 79/41-42.

⁵³ "Allah'a dayanıp güvenene Allah kâfidir. Allah buyruğunu elbette yerine getirir." Talak, 65/3.

⁵⁴ "Allah onlardan razı onlar da Allah'tan razı oldular." Tevbe, 9/100.

⁵⁵ "Ben cinleri ve insanları sırf beni tanıyıp, yalnız bana ibadet etsinler diye yarattım." Zâriyat, 51/56.

⁵⁶ "Sana biat edenler gerçekte Allah'a biat etmektedirler. Allah'ın eli, bütün hepsinin ellerinin üstündedir. Kim sözünden dönerse, kendi aleyhine olarak döneklik eder. Ama kim Allah'a verdiği sözünde durursa Allah ona pek büyük mükâfat verir." Fetih, 48/10.

⁵⁷ "Ey Âdem'in evlâtları size emretmemiş miydiniz "şeytana tapmayın " sakın çünkü o size âşikar düşman" Yâsin, 36-60.

birkaç manadan ibarettir. Evvel sehâvet ve şefâat ve kerem ve ihsân ve âdemîlik ve misâfire i'zâz ve ikram in'âm etmektir.

Eğer sual etseler pîrin senin beline ne bağladı? Cevap ahd ü biat ve vasiyyet.

Sual: Ahd kimin içindir? Cevap ahd Hak Teâlâ içindir.

Sual bi'at kimin içindir? Cevap: Şâh-ı yârin (11b) rûz-ı kıyâmette dest-i rızâ ile el ele, bir el Hak huzur-ı Hak'ta, şarâb-ı kevsere sîyrâb etse gerek.

Sual: Vasiyet kimin içindir? Cevap: Pîr-i tarîkat-ı hakîkat içindir kim va'de-i dalâlette bulup bend ü nasîhat ve nur-ı ma'rifet ile hâdî ve delîl olup râh-ı müstakîme irşâd ede.

Sual şed nedir ve kaç nişanı vardır? Cevap üç nişanı vardır. Evvel muhabbettir. İkinci vefâdır. Üçüncü teslîmliktir.

Sual pîrimle senin aranda fark nedir? Cevap kurbet ve muhabbettir. Zîra emîr-i gâlib tâlipten ve ehlinden hadis erişti: Diriğ etmez. Kâle a.s. Lâ tezaü'll-hikmete inde gayri ehlihê fe tazlimûhe ve lâ temneûhe ehlehe fe tazlimûhüm.⁵⁸

Sual (12a) Şerîatta ve tarîkatta ve hakîkatta ve mârifette gusl nedir? Cevap: Şerîatın guslü, vücudun cenabetten ârî kılmak, tarîkatın guslü, tecrîd-i ihtiyar etmek, âlem-i fânîden alâkayı kesip her nâsa ihtiyaç göstermeyip ve pîr-i tarîkattan âlem-i tecridi öğrenmektir. Zîra bu âlem-i fânî, hamama benzer. Gelen üryân girer ve gider üryân çıkar. Belki tahmilâtın burada kor. Bir kimse hamama girse fûta ve tas verirler. Ya yıkanıp çıkar fûtayı ve tası anda kor dünya dahi anın misalidir. Ve gusl-i hakîkat dîl hanesin ab-ı tövbe ve taabbütten ve bühtandan arıtmak.

Sual: Tarîkatın ölümü kaçtır? Cevap: dördtür. Evvel ak ölüm . Sâniyen, kızıl ölüm. (12b) Sâlisen, dişi ölüm. Râbian, siyah ölüm Ve ak ölüm oldur ki dîl hanesin nûr-ı perhizle münevver etmek. Ve kızıl ölüm oldur ki gazap ateşin def etmek. Ve dişi ölüm oldur ki eski ve yamalı giymekten arlanmayıp bîhuzur olmamaktır. Ve kara ölüm odur ki kazaya rızâyâ verip ne gelse Hak'tan bilip sövülmekten ve dövülmekten incinmeyip reng-i pezîr olmamak. Ve bu mertebe fenâ ender fenâ mertebesidir. Kale a.s. el-Fakru sevâdun el-vechü fi'd-dâreyn. Fakirlik iki cihânın yüz karalığıdır. Nitekim siyah renk gayri renk kabul etmez. Hamdî buyurur:

Fenâ fakrıdır ey âşık sevâdü'l-vechi fi'd-dâreyn

⁵⁸ Hikmeti, ona ehil olmayan kimselere teslim etmeyin.. zira böyle yapmakla hikmete zulmetmiş olacaksınız. Ancak hikmeti, ona ehil olan kimselerden de esirgemeyin.. zira böyle yapmakla o kimselere karşı haksızlık etmiş olursunuz. (Kaynaklarda her iki rivayet de Hz. İsa'nın bir sözü olarak nakledilmektedir.)

Yüzü olsun anın kim başında var bu sevdâ

Bundan (13a) murad, renksizliktir. Yani can u baş terk etmek, ölmekten ve dövülmekten ve söğülmekten ve ta'n-ı â'dâdan ne gam, bî huzur olmamaktır. Beyt:

Makâl-ı ta'n-ı a'dâdan ne gam erbâb-ı irfâna

Atarlar sengi elbette dirahhtar meyvedar üzre

Mevlânâ Celâleddîn buyurur ki: Dâr-ı fenâdan dâr-ı bekâyâ nakl etmeyi talep edip gelen anın ile şâd etmemek bir Müslüman elinden ve dilinden incinmemektir. Şeyh Muhyiddin Arabî buyurur ki: Fakr benim yanımda bir nesne olmaya belki şol bir şey, ol kim bir nesnede anın emri cârî ola. Vaktâ kim bir şeyin olmasın dileye hemen ola ve mertebe-i fakr, sahib-i tasarruf demektir. Ve kendi irâdetlerinde (13b) âlem-i mükâşefelerinde buyurur ki şeyh sen ahabına ve ehıbbine diye kim eğer benim sohbetimden dilerlerse fukarâ etsinler. Ve üç fakr kim fenâ ender fenâdır. Andan sonra kendilerinde benden gayri kalmaz illâ ben kalırım. Ve alaka-i dünyevî ve uhrevî olmak gerek tâ kim onlara pertev-i Hak zuhûr ide cemî mevcûdât kendilerinde ayine misâli münakkaş ola.

Bektâşî şiirlerinde sık sık erkânın önemine değinilmektedir. Bektâşîler erkân sahibi olduklarını ve Hacı Bektaş Velî'ye bağlılıklarını bildirirler:

Bize ihsan etti Celî, bu mesleği ta ezeli

Tuttuk edeb erkân yolu, biz bende-i Bektâşîyiz.

(Ali Nutki Baba)

Biz erenler gerçeğiyiz

Has bahçenin çiçeğiyiz

Hacı Bektaş köçeğiyiz

Edep erkân yol bizdedir

(Kul Hasan)

Tarîkâtlerini Muhammed Ali'ye bağlayan Bektâşîler, pîrlerinin "ululardan ulu" Hacı Bektaş Velî olduğunu söyleyerek tarîkatın erkânının onun tarafından kurulduğunu belirtirler:

Ezeli kurdular erkânı yolu

Bu yolun sahibi Muhammed Ali

Pîrimi sorarsan Bektaş-ı Velî

Ali Velî gibi er bulunur mu

(Sakine Bacı)

Bir rehber olmuş mürşide gider
Sözünce semain aşikar eder
Muhammed Ali'nin erkânın güder
Nazlı nazlı söyler Horasan deyu...
(Âhû)

Pîrimiz uludan ulu, o kurdu erkânı yolu
Muhammed Ali'nin kulu, biz Bektâşî gülleriyiz
(Matlubî)

Tarîkâtin erkânına büyük bir düzenleme getiren Balım Sultân, erkân için emek verdiğini ifade ediyor.

Balım çoklar ile sohbet edüpdür
Bu yola erkâne emek verüpdür
Gidin görün pîrim nerde durupdur
Pîr olduğu yerde haber ver imdi
Balım Sultân⁵⁹

Tarîkâtte ilerlemek kâmil insan olmak için edep ve erkânı bilmek ve ona göre davranmak gerekmektedir:

Pîr Sultân'ım Hakk'a yakındır
Edebi erkânı hemen takın dur
Ölüm uzak derler hemen yakındır
Dostlar bizi safâ ile gönderin
Pîr Sultân Abdâl⁶⁰

Edep erkân öğren kâmile yetiş
İhlaslı talipsen dâmâne yapış
Vücudun ilminde görürsen bir düş
Gafil olup sırrın verme nâdâna
(Malatyalı Sadık Baba)

⁵⁹ Abdulkadir SEZGİN: Hacı Bektaş Velî ve Bektâşîlik, İstanbul 1985, s. 279.

⁶⁰ Cahit ÖZTELLİ: Pir sultan Abdâl, İstanbul 1996, s. 399.

Muhyiddin derviş olmağa
Ölmezden önde ölmeğe
Bir kişi nasip almağa
Edep erkân yolu gerek
(Muhyiddin Abdâl)

Erkânın öğrenileceği makam dervişin şeyhidir. Bu konuda ondan yardım istenir:

Noksanım var ben de arayıp buldum
Edep erkân usûl sendedir bildim
Eşiğine yüzüm sürmeğe geldim
Erkânına geldim aman erenler
(Vehbî)

Günümüzde 'Bektâşîler âyin ve merasimleriyle ahlak anlayışı ile Türk sosyal hayatında etkili bir yere sahip olmakla birlikte "bir tarîkât görünümünden ziyade diğer bâtinî unsurlarla (mesela Tahtâcî'lar, Kızılbaşlar, Alevîler vb.) beraber bir "Alevî-Bektâşî gruplar ailesi" ya da bir "Alevî Bektâşî" geleneği halindedir. Tarihi alt yapısının önemli bir kısmını yazılı kaynaklarının tamamını yitirmiştir."⁶¹

Bektâşî şiiri; Ahmed Yesevî ve Yunus Emre'nin şiir geleneğinden etkilenen, Hacı Bektaş Velî ile pîrini bularak bağımsız bir anlayışa dönüşen, zaman içinde Türk toplumunun renkli sosyal hayatının zenginliği içinde Alevî, Bektâşî, Hurûfî, Kalenderî, Kızılbaş, Tahtâcî, Bâtînî vb. Heterodoks mezhep ve tarîkâtlar içinden çıkmış şairlerin çoğunlukla nefes, ilâhî, deme, deyiş, taşlama ağıt, gibi Türklerin milli nazım şekli olan koşma tarzında meydana getirdikleri edebi verimlerden oluşmaktadır.

Bektâşî tarikâtına ait âdâb ve erkânı oluşturan kavramlar Bektâşî şairlerince sıkça işlenmiştir. Bu şekilde erkâna ait kavramlar şairlerce yorumlanarak zamanımıza taşınmıştır. Yazılı belgelerin yaygın ve yeterli olmaması sebebiyle şiirlerin değeri ön plana çıkmıştır. Zaman içindeki sosyal problemlerinden dolayı yazılı kültürü zayıf kalan Bektaşîler bu yolla da âdâb ve erkânlarını nesillerden nesillere aktarma imkanı elde etmişlerdir. Tarikâtın temel erkânını oluşturan bu kavramların şiirlerde nasıl yorumlandıkları, Bektâşî şairinin dünyasında ne şekilde hayal edildiği, şiir örnekleri incelendiğinde görülmektedir. Bu şekilde Bektâşî tarikâtının âdâb ve erkânına ait unsurların şiirleştirilmiş şekli elde edilecektir. Bu sonuçlar

⁶¹ Yılmaz SOYVER: Sosyolojik Açıdan Alevî Bektâşî Geleneği, 155-156.

Alevî-Bektâşî toplumu için temeli en eski zamanlara dayanan edebî manzum bir âdâb ve erkânnâme örneği olacaktır.

KAYNAKÇA:

Âdâb u Erkân-ı Bektâşîyye: Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, No.7/2, İstanbul.

Bektâşî Tarikatına Ait Usul Âdâb ve Ayinler Mecmuası (El Yazması Eser), Süleymaniye Kütüphanesi, H. 1284.

GÖLPINARLI, Abdalbâkî (1963), Mevlevî Âdâb ve Erkânı, İstanbul.

GÖLPINARLI, Abdalbaki (1996) "Bektaş (Hacı)" Abdalbaki Gölpınarlı (haz. Ali ALPARSLAN), Ankara.

KAYA, Haydar(1996), Alevî Bektâşî Erkânı Evrâdı ve Edebiyatı, İstanbul.

ÖZTELLİ, Cahit (1996), Pir sultan Abdâl, İstanbul.

SEZGİN, Abdulkadir(1985), Hacı Bektaş Velî ve Bektâşîlik, İstanbul.

SOYVER, Yılmaz (1996), Sosyolojik Açıdan Alevî Bektâşî Geleneği, İstanbul.

TATCI Mustafa, Cemal KURNAZ(2001), Tasavvufi Gelenekte Miyârlar ve Karabaş-ı Velî'nin Miyâr'ı, Ankara.

TEMREN, Belkıs(1995), Bektâşîliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutu, Ankara.

ULUDAĞ, Süleyman (1995), Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, İstanbul.

ULUDAĞ, Süleyman(1996), "İslâm Geleneği ve Yenileşme", İSAM Dergisi, s. 69, İstanbul.

YILDIRIM, Suat(2002), Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali, İstanbul.